

1. PARA (114) sb f

Oba a jasne (w tym w pierwszym 2 r. błędne znakowanie).

sg N para (44). ◇ G pary (11). ◇ D parze (3). ◇ A parę (19). ◇ I parą (21). ◇ L parze (2). ◇ V paro (1). ◇ pl N pary (6). ◇ A pary (4). ◇ I par(a)mi (2). ◇ sg G a. pl A pary (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XIX w.

1. *Coś ulotnego (często widocznego w postaci mgły), co uchodzi do góry, w powietrze, wydziela się z czegoś; vapor Vulg, PolAnt, Calag, Cn; spiritus Cn [w potocznym, a nie naukowym ujęciu; fizyka traktuje zjawiska z niektórych podgrup jako efekty całkowicie odrębnych, fizycznie różnych procesów] (91) :*

W porównaniu (Iac 4/15 i w nawiązaniach do niego) (5): á co ielt żywoth wálz? Párá co lie trośfućkę vkaże/ á potym zginie. Leop Iac 4/15; GrzegŚm 3; Stądże pyłmo żywot naz [!]/ cieniowy/ Sprońności parze/ y śiánu porownawa. BiałKaz B4, B4v; WujNT Iac 4/14[15].

a. *Ciało lotne, w które przechodzi ciecz podczas jej ogrzewania (49) : niektóre Wodki rozmagitem miłterftwem bywają działane/ Niegdy thelko parzeniem pod Alembikiem á wstępowaniem pary wzgorę/ Potym lie śtey pary woda działa á wycieka z alembiku. FalZioł II 1c; zgodzinę ma ona pani tak nad onym garnczem liedzieć: biorąc onę parę w tłą FalZioł V 26v, [*7]v, I 1c, 70a [2 r.], 127d, II 2d, III 16c, V 78v; Ogień moczą fwą, karmią w garnczu zagrzewa, trawi, y wilgotność z niey parą wyciąga. GlabGad Ev, C7v; BielKron 403; áby tho [mleko siemienne] ná gorące kámienie lał/ á w tey fye párze pocił SienLek 91, 71v, 113, 116v; gdyż y ciáła w ten čás dla gorącą mdleyfz/ y wody bárzo ślábfz/ że łatwiéy wietrzeią/ a parę fwą přęcý tráćą. Oczko 28, 3 [2 r.], 8 [2 r.], 26, 28.*

para czego (1): też śama para onego korzenia w vfta brana/ czyni vlzenie ciężkiego oddychania w pierfiach. FalZioł I 110a.

para z czego (2): na łufkę która lie czyni na białołciach ocznych/ para ftego ziela vwarzonego wrożaney wodcze FalZioł I 127d, V 79v.

W połączeniu szeregowym (1): lecz ónéy wlańności iż nic [woda] niepozbyłá/ dym/ párá/ wónia/ y śam efekt znácznie pokázuie. Oczko 11.

W charakterystycznych połączeniach: para brana w usta, korzenia [jakiego], z octu, z ziela; wstępowanie pary wzgorę; para czyni ulzenie, płodowi służy, szkodzi; od pary pozdychać; brać w się parę, ku gorze popędzać, puszczać [w co] (2), tracić; wyciągać przez parę; parą napelniać się, wyciągać wilgotność [z czego], zniszczyć; dzierżec nad parą, położyć, (po)trzymać (3); w porze się pocić.

Fraza: »para idzie (a. (wy)szła), wychodzi« (10:3): A takowy ftrach ział go [Chrystusa]/ [...] aż obfity pot wyśedl s niego/ [...] para z iego głowy śła dla wielkiego vpratzowania. OpecŻyw 102v; warzyć tho w wodzie [...] á nakłáć wnię kwiecia thego ziela/ á przykrywfy dobrze iżby para niewychodziła FalZioł I 154b, I 30b, 70a, II 1d, 2a, V 26v, 79v; SienLek 108v, 174; Zgrzawfzy ią [wodę z cieplic] tedy wolno/ bo wárzyć fye iéy nie godzi/ áby párá z niéy/ gdyż w téy párze moc ielt nawiętfza/ nie wyśzłá/ w wánnę czyftą wlać Oczko 26, 11, 26.

Zwroty: »nad parą parzyć (a. napażać) się (a. napażyć)« (3): FalZioł I 84a; Iefli łono śpuchnie/ náwarz mrowek wépoł z mrowilkiem/ niechayże chory fyędzie nád garncem á nád parą fye párzy SienLek 118v, 71.

»parę z siebie wypuszczając« (2): *FalZioł* V 27v; CIEplice ięzykiem nałzym przeto fą nązwáné/ iż z meatów ziemnych idąc/ párę ciepłą z siebie wypufzczaią *Oczko* 1.

Wyrażenia: »para ciepła, gorąca« [szyk 1:1] (1:1): łáźnié tám lye rozfypály/ [...] á Sudátorya/ y páry gorący mieyfćá/ téłz włáfnie co y przedtym były. *Oczko* 3, 1.

»pary odstąpienie« = *parowanie* (1): *Evaporatio* – *Pari* odstąpienie. *Calep* 375b.

Szereg: »ani pot, ani para« (1): abowiem zcińnione w dziureczkach ciało/ ani potu/ ani pari z fiebie: nie wypufzcza *FalZioł* V 27v.

a. *Powietrze wydychane na mrozie* (1) : iż zimie wśelką parę lepiej widać niżli lecie, á to iż lecie powietrze iest grube w ktorim fie para zamiełza á tak fie nie vkazuie. *GlabGad* C7v.

b. *Wyziewy, śmierdzące lub wonne opary; vapor PolAnt* (4) : Potym go [...] rofkazał włożyć ná ogień ielcže żywe⁸⁰/ y fmażyć na panwi/ ále gdy z panwie párá fzeroko zálatála tedy [...] *BudBib* 2.*Mach* 7/5.

para czego (1): gdy fie komu nos zatka nieczyřtořciami grubemi/ tedy gdy fklóniřz głowę na parę iego [olejku kocenków]/ otwiera dziurki zathkane *FalZioł* I 128d.

para z czego (2): *BierEz* B3v; *Retrimentum*, Pára z człowieczego gnoyu *Mącz* 354c.

[Przen:

Wyrażenie: »para kuchenna« = *dobre jadlo*: gdzie w rádách o Rzeczypořpolitéy ludzie zá chlebem ida/ á ieden drugiégo párzą/ á párá kuchenná iákoby zá nos wodzi. *SolikZiem* C3v.]

c. *Mgła, opar; halitus terrae Mącz, Cn; halitus Calag* (6) : zimie dla pary [ratione evaporationum] wielkiey z niego [morza] powřtawaiącey zimna zbytnie tam nie mogą być. *MiechGlab* 25; *Calag* 109b.

para z czego (1): dymu nyeznaýac/ á widząc kurzáwę z prochu/ áłbo parę z mokrádlni/ mnimalby/ ále omylnye/ iż tám ogyeń. *KromRozm III* B8.

W połączeniach szeregowych (2): *BibRadz Ps* 148/8; Y wy páná chwalić maćie [...]. Pára/ y ogień gorący/ *Grad*/ y śnieg zniebá pływący [*Ps* 148/8] *KochPs* 214.

Fraza: »pary wychodzą« (1): *Halitus terrae*, Dym áłbo chmurawy/ páry które z ziemie wychodzą. *Mącz* 152d.

d. *Dym; capnos Calep* (7) : Komety áłbo łyfkánia z zimnéy páry. Li.6.wi.5. [Cf że w ziemi [...] fą záwárté krulfce/ y wody/ z wiátrami rozmáitémi: które ogień ták trybuie y rozłaczá [!]/ że iáko w wřtáwicznym kóminie/ piekác á wárząc/ wřtáwicznie oddziéla á ku górze pobudza: 6] *Oczko* [42].

W połączeniu szeregowym (1): Parfkał dymem y ogniem: nie pomogły czary/ *Kopćie*/ żary/ požogi płómienie y páry. *KlonWor* 24.

W porównaniu (1): Iáko párá y dym z kominá vprzedza ogień/ ták fłowá wřczypliwe vprzedzaią wylanie krwi. *BibRadz Eccli* 22/28.

Zwrot: »parę wypuszczając« (1): qui tangit montes: et fumigant. [...] trąci gori á ony parę wypufczaią. *WróbŻołt* 103/32.

Wyrażenie: »para dymowa« (1): A vczynię cudá ná niebie/ y ná ziemi/ krew/ y ogień/ y parę dymową [*vaporem fumi*]. *Leop Ioel* 2/30.

Szereg: »para, (i, albo) dym« = *vapor et fumus PolAnt* (3): Wezmi żywicze/ řmoły á włoż ią na węgle á potym wezmi marunę/ byliczę [...]/ włożę [*lege*: włoż że] thi zioła na kamień [...] ciepły á

pothym łam możelz fiedzieć na onym zielu y nad oną parą albo dimem żywiczowym *FalZioł* I 83c; *BibRadz Eccli* 22/28; *Calep* 162a.

e. *Produkt przemiany materii w organizmie, zwłaszcza ludzkim (w naiwnym tłumaczeniu niektórych procesów fizjologicznych)* (20) : *FalZioł* II 12d [2 r.], V 75v; ona potrawa czyni w nim [wilku] wilgotne á grube pary z ktorych on łzarzeie na lifierci. *GlabGad* B2; Dwa łą łprawce łpania, łerce á mozg, łerce ciepłem łwym parę wzgorę podnołzacz, á mozg ktori ią łwym zimnem czyni zliadłą [...], á tak on dym iest materia z ktorey łpanie pochodzi. *GlabGad* L3, I3; iefli przypadnie thám gorąca párá [do głowy z żoładka]/ Tedy łie będzycie zdáło by zyemiá gorzáłá. *RejWiz* 120; *SienLek* 59v.

para czego (2): z ktorego [pokarmu niestrawionego] tilko para wychodzi w głowę [...], áże dopiro potim gdy człowiek wltanie wltępuie do żoładka wypychając z niego pary pokarmu tam leżączego *GlabGad* K8v, C4v.

para z czego (1): gdy będą na pępek [kamienie] przywiązany/ tedy powciągaią pari z wina/ á tak rozwięzuią z pijańłtwa *FalZioł* IV 48a.

W charakterystycznych połączeniach: para gorąca, gruba (2), *iadowita* (2), *wielga, wilgotna, wstępująca* (2), *zarażająca, zatykająca* [co]; *pary pokarmu, z wina; wypądzienie z wnętrza pary; czyniący parę, powciągac, wyciągac z głowy, wypychac, wzgorę podnieśc, zanieczyszczony parą, zarażac się; para ku gorze się podnosi, panuje, przypadnie, zaraża* (2).

Fraza: »para wychodzi (a. pochodzi)« [szyk zmienny] (4): Czáfem to przychodzi z zarażenia członkow blifskich około łercza, gdy z czelufci żoładkowych albo z onego ielitha na kthorym żoładek wiłfi wychodzi para iadowita członki takowe zarażaiąca *GlabGad* E4v, B6, F6, K8v.

Szeregi: »duchy a pary« (1): tego czáfu pochodzą z niewiałty duchy á pary iadowite, w głowę iey z żoładka wltępuiące *GlabGad* B6.

»pary, (a) dymy« [szyk 1:1] (2): *FalZioł* V 25v; Czemu ięziki wężow y robakow nie ktorich takież y płow wćiekłych zarażaią członek vkąłzony. (–) Bowiem tam panuią pary á dymy iadowite z melankoliej, ktorich takie zwierzęta łą pełne á tak káfaiąc zarażaią. *GlabGad* C5.

»para i wiatry« (1): Czemu ciało płuc iest rzadkie á iako gębka dziurkowate. (–) Aby tim więcey wiathru mogło w łobie zachowac [...] ku wypądzieniu pary y wiatrow złych z wnętrza. *GlabGad* E.

α. *Gazy wypuszczane odbytnicą* (2) : siárkę z nitrzyną iásnie oglądafz/ iefli łye nie żádźifz zápalić komu páre żádkową/ tám gdy w tę páre łwięcę zápaloną wráziłz/ będzie siárká iálnym płomieniem gorzéc *SienLek* Vuu4.

Wyrażenie: »para zadkowa« (1): *SienLek* Vuu4 cf wyżej.

2. *Oddech, wydychane powietrze; vapor Vulg; anhelitus, spiritus oris, vapor ab ore Cn* (20) : głupcy mówią bárzo łmiele: Iż gdy duch z párá z człowieká wynidzie/ Pomięłszawłzy łie z wiátrek wniwecz idzie. *GórnTroas* 30.

para czyja [w tym: *G pron* (1), *pron poss* (1)] (2): *OpecŻyw* 15v; Aby cie nie vwodziły/ Słowá ludzi grubych z brzuchy/ Co im ná twarz lecą muchy/ Y zdychaią od ich páry/ Iakoby ie poláł wáry *BielKom* E8.

W porównaniach:

~ *Jako comparatum* (3): *BielKom* E8 [2 r.]; A widziŕz v łámego [czarta] iáka párá z gęby/ Leći iáko gęfta mgłá/ áż ma czarne zęby. *RejWiz* 169v.

Jako comparandum (1): przeminiem iáko vftna párá *LatHar* 638. ~

W charakterystycznych połączeniach: para jadowita, widoma, zimna; para leci; zdychać od pary; parą zarazić, zagrzewać (2).

Fraza: »para wychodzi (a. pochodzi)« (2): Cemu z człowieka para wychodzi widoma *GlabGad* C7v, C8v.

Zwrot: »prozną parę puszczać z ust« = niepotrzebnie mówić [szyk zmienny] (2): Mortuo verba facere, W niwecz mówić/ prozną parę z vft puŕzczać. *Mącz* 232b, 401d; [Ktorey rzekłá dziewká/ Máthko niepuŕzczały prozney páry z vft/ boć tho wŕzyftko dármo *HistPonc* F5v].

Wyrażenia: »z gęby, ustna para« (1:1): *LatHar* 638; Wól y ośieł [...] zzięblęgo [*Pana*] z gąb fwoich párá zágrzewáli. *SiebRozmyśl* G.

»para wydychana« (1): ZKąd lie bierzą fliny w człowiecze (-) Pochodzą z poczenia płucz [...], á tak lie ciągną wzgorę za parą wydychaną. *GlabGad* C5v.

Przen (2) :

Fraza:»rozna para z gęby idzie« [o człowieku fałszywym, zmieniającym zdanie] (1): Vŕzrał dziczek á páłterz w mroz ná ręce chuchał/ a potym gdy kálzē iadł/ iz gorąca dmuchał. Rzekł/ iuż tu mego bytu długo być nie może/ Gdyż ciepło w iedney gębye z zimnem małz nieboże. Tákże też y z nas káždy ftrzeż lie więc takiego/ Gdy rozna párá z gęby idzie od iednego. *RejFig* Aa3.

Wyrażenie: »para ust« (1): (*marg*) Słowa ś. Iana do Chryftuía. (-) Iam głos y párá vft twoich: á tyś Słowo/ moc y mądrość wieczna. *SkarKaz* 515a.

a. Gorący, jadowity oddech potwora (6) : ten był takiey fwiátości/ iz Smoká ktory wiele ludzi párá zarażał/ fwoią modlitwą zábił *BielKron* 171.

Wyrażenia: »para morowa« (1): ktory [*wieloryb*] ludzi pożyrał y zárażał párá morową. *BielKron* 54.

»para ognista« (1): Boć niebyłá ták niemożna wŕŕehmocna ręká twoiá/ [...] wpuŕścić ná nie [*na grzesznych*] [...] gniewu pełne beŕtye/ ábo parę ogniftą tchnące [*vaporem ignium spirantes*]/ álbo dymny fímrod wydawájące *Leop Sap* 11/19.

»para siarczana« (1): Bo kiedy go kto gonil/ wnet płomieniem rzygnął/ Y párá go siárczáną przez ftáie doŕćignął. *KlonWor* 21.

»para smrodliwa« (2): kthory [*smok*] kiedy głodzien był ludzi kradal y pożyrał/ á párá fímrodliwą zábijal *BielKron* 340v; *KochPieś* 49.

»parę tchnący« (1): *Leop Sap* 11/19 cf »para ognista«.

3. Gorącość, upał; zaduch (1) : [tam [*w zakrytym wozie*] miasto chłodu, zwłaszcza gdy wiatru niemasz, bywa taka para, że się [*ludzie*] duszą *DiarPeregr* 78.]

Wyrażenie: »para słoneczna« (1): vapor solis Párá słoneczna. *Mącz* 475c.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Vapor. Dunft. Para. *Mymer*¹ 4v; *BartBydg* 165b.

Synonimy: 1.c. chmurawa, dym, mgła; d. dym; e. duch, dym; 2. dech, duch, oddech, tchnienie, wiatr.